

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Müraciət Qaydaları Və Şikayətlərə Baxılma Mexanizmi

Bayramova Zhala Qubad
Bachelor degree student of
Law Faculty, Baku State University

Açar sözlər: avropa insan hüquqları məhkəməsi, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiya, ali məhkəmə, qanunverçilik.

Xülasə

Bu məqalədə müəllif insan və vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının qorunmasının beynəlxalq təcrübəsindən bəhs edir. Bu məqsədlə Avropa İnsan Hüquqları və Azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Konvensiyanın müvafiq maddələri, o sıradan razılığa gələn yüksək tərəflərdən hakimin müəyyənləşdirilməsi, şikayətlərə baxılmaq qaydaları, şikayətlərin əsaslandırılması və şərtləri şərh edilir. Məqalədə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsində fərdi şəxslərin müraciətlərinə və dövlətlərarası iddialara baxılmaq prosedurları, o sıradan müraciət qaydaları və tələbləri aydın və izahlı formada təsvir olunur. Hər iki halda ərizəçinin və məhkəmənin hüquq və səlahiyyətləri araşdırılır. Eyni zamanda dövlətlərarası iddialara baxılma qaydası ilə fərdi şikayətlər arasında müraciət prosedurlarının oxşar və fərqli cəhətlər aşkara çıxarılır.

Məqalədən Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə şikayət hazırlayanlar, müraciət prosedurlarını öyrənmək həvəsində olanlar və eyni zamanda hüquq sahəsində təhsil alanlar faydalana bilərlər.

Key words: European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights, Supreme Court, human rights, legislation.

Conclusion

At the conclusion, I would like to underline that the results of conducted comparative analysis have shown that there is not any significant difference when it comes rules and procedures addressing to individual appeals and interstate allegations at the European Court of Human rights. Merely, the volume and scope of intrastate is quite extensive,

and cases are reviewed by Chamber that is established to address allegations. In this case, it is impossible to reject friendly resolution of a case, and judges representing both parties are partaking in the process.

As coming to petitions submitted by individuals, a petitioner can appeal to the European Court of Human Rights after exhausting all domestic legal procedures, including going through all judicial instances in national courts, especially justifying why he or she is discontent with decisions adopted by highest judicial instance.

Ключевые слова: Европейский суд по правам человека, Конвенция о защите прав человека и основных свобод, Верховный суд, Права человека, Законодательство.

РЕЗЮМЕ

Наконец, я хотел бы отметить, что сравнительный анализ показал, что практически нет существенной разницы в Европейском суде по правам человека в отношении межгосударственной судебной процедуры и между отдельными жалобами. Межгосударственное дело рассматривается более обширно и создана отдельная Палата для этого, в результате чего отказ от процесса дружественного урегулирования невозможен, и судья обеих сторон находится в процессе. Заявитель может обратиться в Европейский суд по правам человека в исключительном случае, когда заявитель в основном использовал все возможные внутренние средства правовой защиты, национальной юрисдикции и он несогласен с конечным постановлением решения суда последней инстанции.

Giriş

Hər bir insan və vətəndaşın hüquqlarının qorunması, siyasi, mədəni və başqa hüquqlardan vətəndaşın olduğu dövlətdə tam yararlanması dövlə-

tin məsuliyyətinə daxildir. Uzun müddət müzakirə mövzusu olan insan haqlarının müdafiəsində yeni mərhələ İkinci Dünya müharibəsindən sonra start götürdü. Bu dövrdən başlayaraq dövlətlərin öz vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarının qorunması yalnız dövlətin daxili işi deyil, həm də beynəlxalq səviyyəli məsələyə çevrildi. Elə o vaxtdan da insan hüquqlarının qorunması məsələsi beynəlmilləşməyə başladı. İnsan haqlarının beynəlxalq səviyyədə müdafiəsi ilk dəfə olaraq BMT Nizamnaməsinin 1-ci maddəsində: “ irqinə, cinsinə, dilinə və ya dini mənsubiyyətinə fərq qoyulmadan bütün insanların əsas hüquq və azadlıqlarına hörmətin dəstəklənməsi və həvəslənilməsi” BMT-in əsas məqsədlərindən biri kimi bəyan edilib (1-ci maddə). 1949-cu il may ayının 9-da əsas qoyulmuş Avropa Şurası (AŞ) 200-dən artıq insan hüquq və azadlıqlarının qorunması məsələsi üzrə beynəlxalq sənəd qəbul etmiş, lakin onlardan ən effektivsi Avropa İnsan Hüquqları və Azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında Konvensiyasıdır. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 2-ci bölməsinin (Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi) 19-cu maddəsinə (Məhkəmənin təsis olunması) görə: “Razılığa gələn Yüksək Tərəflər bu Konvensiya və ona dair Protokollarla üzərinə götürdükləri öhdəliklərə riayət olunmasını təmin etmək məqsədi ilə Avropa Şurasının bütün üzvlərinə aid qərar qəbul etmək səlahiyyətinə malik olan beynəlxalq məhkəmə orqanı olan Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (AİHM) təsis etdilər. Beləliklə də elə o vaxtda da AİHM daimi əsaslarla fəaliyyət göstərməyə başladı. Bu Məhkəmənin yaranması zərurəti insan hüquqlarının müdafiəsinin anlaşılmaz və zəif olması səbəbindən yaranırdı. Buna görə də, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin yaranması ilə insan hüquqlarının müdafiəsinin daha effektiv forması təşəkkül tapdı. Avropa Şurasının hüquq müdafiəsinin sisteminin əsasını insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində mövcud olan beynəlxalq mexanizimlərin ən səmərəlisi məhz bu məhkəmədir. AİHM Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının tətbiqinə aid bütün məsələlər üzrə fərdi şəxslərin müraciəti üzrə şərh vermək və qərar qəbul etmək səlahiyyətinə malikdir.

Məhkəmə razılığa gələn yüksək tərəflərin təmsilçiliyi bərabər sayda hakimlərdən ibarətdir. Onlar hər bir iştirakçı dövlətdən bir hakim prinsipi ilə seçilir və xüsusi tələblərə cavab verir. Hakimlər yenidən seçilmək hüququna malikdir. Onların fəaliyyəti 9 il davam etdikdən sonra səlahiyyət müddətləri bitir. Hakimlərin səlahiyyət müddəti bitmə belə, əgər iştirak etdiyi iş davam edirsə, onlar

həmin iş bitənə qədər işə mahiyyət üzrə baxılmasında iştirak edirlər. Bununla yanaşı AİHM hakimləri istefa verə və ya vəzifədən azad oluna bilərlər. Hər bir hakim tələb olunan şərtləri icra etmədiyi müddətdə digər hakimlərin üçdə iki səs çoxluğu ilə vəzifəsindən azad oluna bilər. Konvensiyanın 26-cı maddəsinə əsasən Məhkəmə ona təqdim edilən işlərə tək hakimli tərkibdə, üç hakimli komitədə, yeddi hakimli Palatada və on yeddi hakimli Böyük Palatada baxır.

Məhkəmədə onun qapalı keçirilməsi ilə bağlı qərar qəbul edilməzsə, onun iclasları açıq keçirilir. Konvensiyanın 40-cü maddəsinə əsasən, məhkəmə işi ilə bağlı sənədlər Məhkəmə sədrinin qərarından aslı olaraq ictimaiyyətə açıq elan edilir. AİHM-in saxlanılma xərclərinin qarşılınması isə Avropa Şurasının öhdəliyidir.

I. Müraciət Qaydaları

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə müraciət qaydaları Konvensiyanın maddələri ilə tənzim olunur. Həmin qaydalar görə, AİHM-də şikayətlər iki qaydada verilir: fərdi və dövlətlərarası.

Fərdi şikayətlər əsas yer tutur və 34-cü maddə ilə nizamlanır. İstənilən fiziki şəxs, qeyri-hökumət təşkilatı və ya ayrı-ayrı şəxs və şəxslər qrupu razılığa gələn Yüksək Tərəflərin birinin Konvensiya və ya onun ayrı-ayrı müddəalarında nəzərdə tutulmuş hüquqlarının pozulmasının qurbanı olduğunu iddia edən şikayətlər qəbul edə bilər. Bununla razılığa gələn Yüksək Tərəflər heç bir yolla bu prosesə mane olmamalıdırlar. Görülmüyü kimi Yüksək Tərəflərin ilk öncə razılığa gələnlər, yəni Konvensiyani ratifikasiya etmiş ölkələr olması vacibdir.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası 2002-ci ilin aprel ayının 15-də Azərbaycan Respublikası tərəfindən ratifikasiya edildikdən sonra AİHM qərarları ilə tanışlıq və insan hüquqlarına uyğun fəaliyyət göstərmək prinsiplial əhəmiyyət kəsb etməkdədir. Belə ki, hər bir Azərbaycan vətəndaşı Konvensiyada və ya 1, 3, 4, 5, 6, 7, 13 sayılı Protokollarda təsbit olunmuş və pozulmuş hüququna görə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə fərdi qaydada və ya nümayəndəsi vasitəsi ilə şikayət ərizəsi göndərə bilər. Nümayəndənin iştirakı ilə proses baş tutduqda, şikayətçinin nümayəndəsinin vəkəlnaməsi olmalıdır. Nümayəndə qismində Konvensiya iştirakçısı olan hər hansı dövlətdə vəkillik təcrübəsinə malik və ya vəkil kimi fəaliyyət göstərərək bu dövlətlərin birinin ərazisində daimi yaşayan və Palatanın Sədri ilə razılaşdırılmış şəxs

olmalıdır. Əgər şikayət qeyri-hökumət təşkilatları və ya şəxslər qrupu tərəfindən verilsə, onda müraciət təşkilat və ya şəxslər qrupunu təmsil edən şəxslər tərəfindən imzalanır. Şikayət ərizəsi müraciət edən şəxsin özü tərəfindən göndərməlidir və burada dövlət orqanı vasitəçiliyindən istifadə etmək olmaz. Məhkəməyə müraciət forması yalnız yazılı olmalıdır. Məhkəmənin ilkin şikayət mərhələsi üçün xüsusi blankı olsa da, şikayət adi məktubla da edilə bilər. Ərizə faks və ya elektron poçtla göndərilərsə, 5 gün ərzində ərizənin şikayətçi tərəfindən imzalanmış variantı poçtla Katibliyə göndərməlidir. Şikayət verən şəxsin pozulan hüququ göstərilən Konvensiya və ya əlavə protokolda təsbit olunması və onun şikayət verilən dövlət tərəfindən ratifikasiya edilməsi vacibdir. Konvensiyanın pozulması müraciət edənə şəxsi ziyanın vurulması ilə bağlı olmalıdır, yəni Konvensiyada təsbit olunmuş bu və ya digər hüquq və azadlıqların pozulması şəxsən onun özünə aid olmalı, yəni şəxsən onun özünün bu və ya digər hüququ pozulmuş olmalıdır. Konvensiya üzrə müdafiə yalnız fərdlə hakimiyyət arasında olan münasibətlərə tətbiq edilir. Buna müvafiq olaraq, fərd Avropa Məhkəməsinə yalnız bu Konvensiyadakı və əlavə 1, 3, 4, 5, 6, 7, 13 sayılı Protokollarda təsbit olunmuş və dövlət orqanlarının məsuliyyət daşdığı hüquqların pozulması ilə əlaqədar müraciət edə bilər. Fərd digər bir fərdin hərəkəti ilə əlaqədar Avropa Məhkəməsinə müraciət edə bilməz.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi cavabdeh-ölkədə şikayət ölkə səviyyəsində təmin olunmadıqda ən sonuncu variant kimi nəzərdə tutulmuşdur. Bu isə o deməkdir ki, dövlətdaxili hüquq müdafiə vasitələrindən sonadək istifadə olunmalıdır.

Müvafiq müraciət sonuncu dövlətdaxili orqanın qəti qərarının qəbul edilməsindən sonrakı 4 ay müddəti keçməməlidir. Şikayətçi ərizəsini 4 ay müddətində göndərməlidir.

Azərbaycan Respublikasında Ali Məhkəmənin qərarından Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə şikayət verə bilmə hüququ mövcuddur. Lakin Konstitusiyaya Məhkəməsinin statusu onun qəbul etdiyi qərarlardan şikayət edilməsini nəzərdə tutmur.

Şəxs daxili hüquqi müdafiə vasitələrini tükənmədən də şikayət verə bilər. Lakin bu zaman o, bunu əsaslandırmalıdır. Bəzi hallarda mövcud hüquq müdafiə vasitələri səmərəli olmur və ərizəçinin şikayətini heç bir qurum qəbul edə bilmir. İkinci bir hal isə odur ki, əgər şikayətçi qanunvericilik razılığa gələn konvensiya ilə uyğun olmadığını sübut etdikdə AIHM həmin şikayəti öz icraatına qəbul edə bilər.

Əgər müraciətdə məhkəmə predmeti olan məsələ AIHM-in diqqətini cəlb edərsə, belə hallarda AIHM onu qəbul edir və şikayətçiyə 6 həftə ərzində doldurulması və Katibliyə göndərilməsi üçün blank göndərilir. Blankda şikayətçi öz ərizəsini daha aydın və detallı şəkildə göstərməlidir. Burada şikayətin qısa məzmunu, Konvensiya və ya 1, 3, 4, 5, 6, 7, 13 sayılı Protokolda əks olunan pozulmuş maddə, istifadə olunmuş Avropa İnsan Haqları Məhkəməsi hüquq mühafizə vasitələri və onlar tərəfindən qəbul olunmuş qərarların tarixi və xülasəsi əlavə olunmalıdır. Ərizəçi bütün məhkəmə rüsumlarından azaddır. Eyni zamanda şikayət ərizəsi şikayətçinin dilində tərtib oluna bilər.

Şikayət verən tərəfin prosesdə aktiv iştirakı vacibdir, əks təqdirdə Məhkəmə şikayəti işlərin sırasından çıxarma hüququna malikdir. Eyni şəkildə ərizələr aydın tərtib edilməlidir.

Konvensiyanın 35-ci maddəsində göstərilir ki, Məhkəmə anonim olan şikayətlərə baxmır. Ərizədə şikayətçinin adı və soyadı verilməlidir. Əgər adı, soyadı yoxdursa, lakin yaşayış yerinin ünvanı göstərilərsə, Katiblik həmin ünvanı şikayətçinin öz adını və soyadını göstərilməsi nəzərdə tutulan məktubla müraciət edir. Lakin ərizəçi Məhkəmədən adının ictimaiyyətə açıqlanmamasını xahiş etmə hüququna malikdir. Adının açıqlanmamasını istəyən ərizəçi bunu əsaslandırılmalı və bundan doğuran səbəbləri Məhkəməyə bildirməlidir. İstisna və kifayət qədər əsaslandırılmış hallarda Palata Sədri bu anonimliyin saxlanılması barədə qərar verə bilər.

Ərizə məhkəməyə daxil olur və Katiblik blanka cavab verərək zəruri olan və göndərilməmiş başqa sənədləri tələb edir. Tələb olunan ərizədə şikayətçinin adı, soyadı, doğum tarixi, vətəndaşlığı, məşğuliyyət növü və ünvanı göstərilməlidir. Əgər şikayətçinin nümayəndəsi varsa, onun da eyni şəkildə məlumatları sıralanmalıdır. İkinci növbədə şikayət verilən dövlətin adı, pozulduğu elan edilən Konvensiya və ya Protokol müddəası qeyd olunmalıdır və buna dair müvafiq argumentlər sıralanmalıdır.

Konvensiyanın 35-ci maddəsində verilən bütün şərtlər ödənilməlidir. Bu şərtlərə yuxarıda sadalananlardan başqa non bis in idem prinsipi də əsas götürülür. Bu prinsipə əsasən şikayətə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsindən əvvəl başqa beynəlxalq araşdırma orqanı baxa bilməz. Əgər belə bir hal baş veribsə, Məhkəmə həmin şikayəti rədd etmək hüququna malikdir. Əgər şikayət Məhkəmədə əvvəl araşdırılmış məsələ ilə mahiyyət etibarı ilə eyni olduqda və ya əvvəl araşdırılmış məsələ ilə

müqayisədə yeni hallar daxil edilmədikdə Məhkəmə həmin şikayəti qəbul etmir.

Şikayətlər açıq surətdə əsaslandırılmalıdır, çünki Konvensiyanın 35-ci maddəsinə əsasən məhkəmə açıq surətdə əsaslandırılmamış şikayəti qəbul etməmək hüququna malikdir. Şikayətin açıq surətdə əsaslandırılmaması dedikdə, onun kifayət qədər sübutları olmaması və Konvensiya müddələrinin pozulması nəticəsi doğurmadiğı nəzərdə tutulur. Bəzən elə hallara rast gəlmək olur ki, şikayətçinin hüququ Konvensiya və ya Protokola əsasən pozulub, lakin o, ərizə göndərərkən müvafiq maddəyə əsaslanmadığı üçün şikayəti qəbul olunmur.

Şikayət ərizəsində ədalətli kompensasiya məsələsinədə toxunulur. Konvensiyanın 41-ci maddəsində göstərir ki, "əgər AİHM Konvensiyasının ona dair Protokolların müddələrinin pozulduğu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəflərin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verildiyini müəyyən edərsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə dəymiş ziyanın əvəzinin ödənilməsinə təyin edir". Məhkəmənin diskresiya etmək səlahiyyəti var. Məsələn, əgər oxşar işlər iki fərqli dövlətə qarşı qoyulubsa bu zaman hər biri fərqli miqdarda kompensasiya ödəyir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə əsasən mülkiyyət üzrə kompensasiya heç bir halda tam ödənilmiş hesab olunmur lakin barışıqlığı əldə edəcək qədər müəyyənləşdirilir.

Şikayətçi bütün bu şərtlərə əməl etdikdən sonra onun yalnız şikayəti sui-istifadə edib etməməsi məsələsi yaranır. Konvensiyanın 35-ci maddəsinə əsasən, məhkəmə istənilən şikayəti şikayət vermə hüququndan sui-istifadə etmiş hesab edərsə, şikayəti rədd etmək hüququna malikdir. Adətən şikayətçi şikayət hüququndan siyasi təbliğat məqsədi ilə istifadə edərsə, dövlət və onun təmsilçisinə və ya Məhkəmənin hakimlərinə qarşı təhqir xarakterli ifadələr işlədilsə və şikayət edənə yanlış məlumat verməsi və müraciətin bu məlumata əsaslandırılması hallarında şikayət hüququndan sui-istifadə edilir.

Yuxarıda qeyd olunan şərtlərdən birinə və ya bir neçəsinə əməl olunmadığı təqdirdə şikayət Məhkəmə tərəfindən qəbul olunmur. Lakin yuxarıda sadalananların heç biri baş verməyibsə, Məhkəmə şikayəti qəbul edir və şikayətin rəsmi təqdim olunması üçün Məhkəmə Katibliyi tərəfindən müraciət edən şəxsə formulyar, yəni xüsusi ərizə forması göndərilir. Ərizənin Məhkəməyə göndərildiyi tarix rəsmi blankın deyil, ilkin göndərildiyi tarixdən hesablanır. Formulyar əvvəlkilərə nisbətən rəsmi sənəd sayılır və tam və dəqiq doldurulmalıdır. İlkin

şikayət mərhələsi adətən şikayətçinin özü tərəfindən doldurulur deyə Formulyardan fərqli olaraq onun dəqiqliyinə o qədər də önəm verilmir.

Formulyar 8 bölmədən ibarətdir. Birinci bölmə "A" və "B" hissələrə bölünür. "A" hissəsində şikayətçi, "B" hissəsində isə cavabdeh-dövlət barədə məlumatlar verilir. Əgər ərizəçinin nümayəndəsi varsa, onun məlumatları da əlavə olunur və əgər ərizəçi bir nəfərdən artıqdırsa, bu zaman hər birinin məlumatları ayrıca göstərilir. Prosedur zamanı nümayəndə varsa, yazışmalar onunla aparılır və bu yazışmalar ingilis və ya fransız dilindədir.

Formulyarın ikinci hissəsi "Faktların xülasəsi" adlandırılır. Burada baş verən hadisə və faktlar aydın şəkildə ardıcılıqla sıralanmalıdır və tarixlər tam və dəqiq göstərilməlidir.

Üçüncü hissədə şikayətin Konvensiya və ya Prokolun hansı maddəsinə zidd olub olmadığı göstərilir. Burada ərizəçinin arqumentləri və onu təsdiq halların şərhə öz əksini tapır. İkinci hissədə verilən hallarla pozulduğu iddia olunan maddələrin arasındakı əlaqədə ərizəçi tərəfindən əsaslandırılmalıdır.

Dördüncü hissədə, ərizəçi istifadə olunan bütün dövlətdaxili müdafiə vasitələri və onların qərarlarını xronoloji ardıcılıqla əksini tapmalıdır. Əgər hər hansısa bir dövlətdaxili müdafiə vasitəsi qalıbsa, ondan hansı səbəblərə görə istifadə olunmaması səbəbi göstərilməlidir.

Beşinci hissədə şikayətin qısa xülasəsi, məhkəmədən qərar şəklində gözlənilən nəticə və 41-ci maddəyə (əvəzin ədalətli ödənilməsi) əsasən tələb olunan kompensasiyanın ümumi miqdarı göstərilməlidir.

Altıncı hissədə, şikayətə bundan əvvəl başqa beynəlxalq araşdırma orqanı baxıbsa bu barədə məlumat verilməlidir. Məlumatla həmin orqanın gəldiyi nəticə, tarixi və qəbul etdiyi qərarın surəti əlavə olunmalıdır.

Yeddinci hissəyə əsasən, iş üzrə çıxarılan məhkəmə qərarlarının və buna sübut ola biləcək sənədlərin surətləri və siyahısı verilməlidir.

Səkkizinci hissədə isə, şikayətçinin imzası və əgər nümayəndə də iştirak edirsə onun imzası və şikayətçi tərəfindən imzalanan etibarnamə də əlavə olunur. Sonda "Mən, aşağıda imza edən, təsdiq edirəm ki, bu sənəddə qeyd olunan bütün məlumatlar doğrudur" cümləsi ilə səkkizinci hissə yekunlaşır.

Qeydiyyatla alınmış şikayətə sıra nömrəsi verilir və adına "dosye" açılır. Hətta bu mərhələdə belə yuxarıda göstərilən qaydaların pozulmasına görə

şikayətdən imtina edilə bilər.

Əgər şikayətçinin öz müraciəti ilə bağlı hər hansısa bir dəyişiklik baş vermiş və ya məlumatları dəyişibsə, bu barədə Məhkəməni məlumatlandırmalıdır.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə göndərilən şikayətlərin bir növü də dövlətlərarası işlərdir. Bu, Konvensiyanın 33-cü maddəsində göstərilir ki, “razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəf Razılığa gələn digər yüksək Tərəfin Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddəalarını hər hansı şəkildə pozması ehtimalı ilə bağlı Məhkəməyə müraciət edə bilər.” Bu o deməkdir ki, şikayətçi-dövlət və şikayət edilən-dövlət yalnız Avropa Şurasının üzvlər eyni anda Konvensiya və ya Protokolu ratifikasiya etmiş ölkələr ola bilər. Məsələn, 1967-ci ildə Yunanıstana qarşı iş Komissiya tərəfindən baxılanda Yunanıstan Avropa Şurası üzvlüyünü dayandırmışdı. Lakin hüquq pozuntusu Yunanıstan Konvensiya qarşısında öhdəlik götürdüyü zaman baş verdiyi üçün Məhkəmə Yunanıstanın hər hansı bir öhdəlikdən azad edilmədiyini qənaətinə gəlmişdir.

Şikayətçi - dövlət yalnız öz vətəndaşlarının hüquq və azadlıqları pozulduqda deyil, həm də cavabdeh dövlətin daxilində baş verən məsələlərdə Konvensiya və ya Protokolda pozduğu maddələrdən şikayət verə bilər. Belə bir halda şikayət - edilən dövlətin daxili işi olmasına icazə verilir və daxili işə müdaxilə hesab olunmur (insan hüquqlarının kollektiv həyata keçirilməsinin təmin edilməsi).

Çox maraqlıdır ki, cavabdeh-dövlət Məhkəmə tərəfindən xəbər edilməsi nəzərdə tutulmur. Eyni il fərdi şikayət kimi, Şikayətçi-dövlətdə Məhkəmə Katibliyinə müraciət edərkən ərizə doldurmalıdır. Bu ərizəyə şikayət edilən dövlətin adı, faktların xülasəsi, Konvensiya və ya Protokolda iddia olunan pozuntuların və onların sübutlarının göstərilməsi, dövlətdaxilində tükədilmiş hüquq müdafiə vasitələri ardıcılığı, kompensasiya miqdarı, nümayəndə qismində iştirak edən şəxsin məlumatları və ən sonda işə aid müxtəlif sənədlər əlavə olunmalıdır. Unutmamaq lazımdır ki, fərdi şikayətə qoyulmuş dörd aylıq müddət qaydası burda da keçərlidir.

II. Şikayətlərə Baxılma Mexanizmi

Məhkəmənin şikayətlərə baxılma mexanizmi bir neçə mərhələdən ibarətdir. Birinci mərhələ şikayətin qeydiyyatına alınmasıdır. Yuxarıda qeyd olunan prosedur bitdikdən sonra birinci mərhələ tamamlanır və şikayətin ilkin öyrənilməsi keçid edilir. Əgər şikayətdə təqdim olunan sənəd işin

məqbul olmadığını və ya işlərin siyahıdan çıxarılmasına səbəb olarsa, xüsusi səbəb olmadıqda iş tək hakim tərkib tərəfindən həll olunur. Lakin Reqlamentin 53-cü maddəsinə əsasən Palata və Komitə işin araşdırılmasını əsas görərək onu məruzəçi hakimə göndərir. Məruzəçi hakim ehtiyac ola biləcək sənədləri şikayətçidən tələb edir, şikayətin tək, Komitə və ya Palata tərəfindən baxılması gərəkdiyini təyin edir, müvafiq sədr və ya işi baxan quruma lazım ola biləcək sənədləri təqdim edir. Məruzəçiyə heç bir vaxt məhdudiyəti işin öyrənilməsi üçün qoyulmur, bu bəzən məhkəmə proseslərin uzanmasına səbəb ola bilər. Məruzəçi işin ilkin şərtlərə əməl edib etmədiyini təyin edir.

Üçüncü mərhələ şikayətin qəbul edilənliyi məsələsinə baxılmasını əhatə edir. Məruzəçi hakim işi araşdırılması üçün Komitə və ya Palataya göndərir. Başqa bir halda şikayət məruzəçi hakim-in onun rədd edilməməsi ilə bağlı rəyi ilə birlikdə tək hakimli tərkibə göndərilir və tək hakimli tərkib şikayətin məqbulluğu barədə fikrini bildirir. Əgər tək hakimli tərkib şikayətin qəbul edilə bilmədiyini elan edərsə, bu zaman bu qərar qəti hesab olunur.

Lakin Konvensiyanın 27-ci maddəsinə əsasən tək hakimli tərkib işi qəbul etmişdirsə, onu Komitə və ya Palataya əlavə araşdırılması üçün göndərir.

Konvensiyanın 28-ci Maddəsində Komitənin səlahiyyətlərində bildirilir ki, Komitə işi əlavə öyrənmədən onu qəbul edilmədən elan edə və ya məhkəmə işlərinin siyahısından çıxara bilər; və ya onu qəbul edilə bilən elan edə və əgər işin Konvensiya və ya ona uyğun Protokolların təfsiri ilə bağlı məsələ artıq Məhkəmənin qəti müəyyən etdiyi presedent hüququnun predamenti olarsa, işin mahiyyətinə uyğun qərar çıxarda bilər.

Əgər Komitə tərəfindən qərar qəbul olunmursa, iş 7 hakimdən ibarət Palataya göndərilir. Konvensiyanın 26-cı maddəsinə əsasən maraqlı olan Razılığa gələn Yüksək Tərəfə münasibətdə seçilmiş iş hakim Palata və ya Böyük Palatanın ex-officio üzvü kimi hakimlik edir. Və əgər belə bir hakim yoxdursa və ya iştirak edə bilmirsə, onda həmin Yüksək Tərəfin əvvəlcədən təqdim etdiyi siyahıdan Məhkəmə Sədrinin seçdiyi şəxs bu rolu icra edir. Digər hakimlər isə “ehtiyat hakim” qismində çıxış edir.

Palata işə baxdığı müddətdə onu qəbul etməyə və ya siyahıdan çıxarmaq hüququna malikdir. Palata və ya onun sədri işə aidiyyəti olan hər hansısa bir sənədin təqdimində məsləhət vermək, şikayət barədə cavabdeh-dövləti məlumatlandırmaq, yazılı və şifahi izahat tələb etmək, əlavə arayışların təqdimi təklif etmək kimi səlahiyyətlərə malikdirlər.

İşin qəbul edilib edilmədiyi barədə qərardan öncə Palata işin mahiyyəti üzrə tərəflərdən öz fikirlərini bildirməyi tələb edə bilər. Palata qərarı yekdilliklə verir və bu qərarı əsaslandırır. Palata işin baxılması üzrə icraatı dayandıra bilər və ya onu tam ya da qismən qəbul edə bilər.

Dördüncü mərhələ şikayətin kommunikasiyasıdır ki, bu zaman cavabdeh-dövlət rəsmi məlumatlandırılır və işlə bağlı yazılı qeydlər tələb olunur. Məhkəmə şikayət olunan dövlətin mövqeyini öyrənmək istədikdə, qəbul edilənləyə baxılma mərhələsində şikayət kommunikasiya olunur. Konvensiyanın 36-cı maddəsinə əsasən Palatanın birində və ya Böyük Palatada olan bütün işlərdə vətəndaşı şikayətçi olan Razılığa gələn hər bir Yüksək Tərəfin yazılı qeydlər təqdim etmək və dinləmələrdə iştirak etmək hüququ var.

Beşinci mərhələdə iddiaçı və cavabdeh tərəfin “Çəkişmə sənədləri” təlimatına əsasən sənədlərin Məhkəməyə təqdim olunma mərhələsi başlayır. Bunun üçün də müddət qoyulur və Məhkəmənin müddət keçdikdən sonra qəbul etməmək hüququ vardır. Çəkişmə sənədləri A4 formatında, aydın şəkildə yazılmalı və ya kompüterə yığılmış, hər bir səhifəsi və paraqrafları nömrələnən, “Faktlar”, “Milli qanunvericilik”, “İddia”, “Hüquq məsələləri” kimi bölmələrə bölünməli, Məhkəmə tərəfindən qoyulmuş suallar və qarşı tərəfin qeydləri ayrıca paraqraf şəkildə qeyd olunmalı, bütün sənədlərin istinadları olmalıdır. Çəkişmə sənədində başlayarkən ərizənin nömrəsi və işin adı, məzmunu qısa izah edəcək başlıq başlıq verilməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu mərhələdə iş daha aydınlaşır və işin hallarında ilkin şərtlərə əməl olunub olunmaması məsələsi gündəmə çıxarıla bilər. Palatanın bu işlərə baxması barədə hər hansısa bir vaxt məhdudiyəti yoxdur.

Məhkəmə Konvensiyanın 39-cu maddəsinə əsasən işin dostcasına həlli üçün mümkün vasitələrə əl atır. Dostcasına həll məhkəmə proseduru ilə müqayisədə asan yoldur, ərizəçi istədiyi kompensasiya ilə yanaşı inzibati və digər xarakterli tədbirlərin görülməsini, qanunvericilikdə dəyişiklikləri tələb edir. 14 sayılı Protokola əsasən dostcasına həll məhkəmə prosesinin istənilən mərhələsində həyata keçirilə bilər. Reqlamentin 62-ci maddəsinə əsasən, tərəflər arasında ünsiyyət Katib, Palata və ya onun sədrləri tərəfindən həyata keçirilir və buna görə istənilən tədbirə əl atılır. Tərəflər arasında vasitəçi kimi Məhkəmənin Katibi çıxış edir. Dostcasına həll proseduru Konvensiyanın 39-cu maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən məxfidir və 1-ci bəndinə əsasən müəyyən edilən insan hüquqlarına hörmət

əsasında təmin olunmalıdır. Prosedurun şərtlərinin əməl olunmasına Nazirlər Komitəsi nəzarət edir və iş qərardad qəbul edilərək siyahıdan çıxarılır. Əgər məhkəmə dostcasına həll zamanı vəd edilən şərtlərin əməl olunmadığını gördükdə işə yenidən baxır.

Məsələnin dostcasına həll vasitəsi ilə öz həllini tapmaqla yanaşı, şikayətçi daha ərizəsinə baxılmasına səy göstərməyə nail olursa, Məhkəmənin müəyyənləşdirdiyi istənilən səbəbə görə, şikayətə baxışı davam etdirməyə lüzum yoxdursa, məsələ öz həllini tapıbsa Konvensiyanın 37-ci maddəsinə əsasən iş siyahıdan çıxarılır. Məhkəmə bəzi hallarda ərizəçi ərizəsini geri götürmək istəsə də, işi siyahıdan çıxarmaqdan imtina edir. Çünki hər baxılan iş məhkəmədə presedent yaradır. Məhkəməyə maraqlıdır ki, bu işləri sonacan baxsın və qərarların sürətini digər ölkələrdə göndərsin.

Məhkəmə bütün prosedurlardan sonra işin dinlənməsini həyata keçirir. Dinlənmə zamanı ərizəçinin xahişi, tərəflərin razılığı ilə Məhkəmə təşəbbüsü vasitəsi ilə tərəflərin iştirakı və ya iştirakı olmadan həyata keçirilir. Ümumilikdə Məhkəmədə əsasən işlərə ardıcılıqla baxsa da, bəzən həyati əhəmiyyət daşıyan (məsələn işgəncə) kimi işlərə öncəlik verilir. Bu proses əsasən kütləvi informasiya vasitələri ilə baxılır, lakin xüsusi hallarda prosesin tamamı və ya onun bir hissəsinə ərzində dinləmələrə baxılır. Məhkəmə qarşısında əsasən şərtlərə uyğun qəlan vəkillər ərizəçi və cavabdeh tərəfi təmsil edir. Sədrin icazəsi ilə ərizəçi vəkilindən kömək almaq şərti ilə özünü təmsil edə bilər. Məhkəmə prosesi ingilis və fransız dillərində aparılır. Bu dillərdən başqa üzv dövlətlərindən hər hansısa birinin dilindən istifadə olunması və ya prosesin davam etməsi üçün Sədr buna razılıq verməlidir. Prosesdə hər bir tərəf iki dəfə çıxış edir: şikayətçi tərəfindən şikayətin əsaslandırılması və qarşı tərəfin etirazı, sonra isə deyilənlərə əsasən fikir mübadiləsi Konvensiyanın 36-cı maddəsinə əsasən dinləmə prosesində maraqlı üçüncü tərəfdə iştirak edə bilər. İstənilən Razılığa gəən Yüksək tərəf və ya şikayətçi olmayan istənilən maraqlı şəxs iştirak üçün sorğu doldurmalı və əsaslandırılmalıdır. Məhkəmədə işlər çox olduqda əksəriyyəti açıq dinləmə şəkildə deyil, yazılı icraat qaydasında baxılır. Belə hallarda ərizəçinin Starsburqa getməsinə ehtiyac qalmır. İşə yazılı və ya şifahi halda baxılması bəzi fərqləndirici xarakterlər xaric, eynilik təşkil edir. Prosesinin sonunda Katib protokol tərtib edir. Protokolda iclas zamanı Palatanın tərkibi, Məhkəmə qarşısında çıxış edən şəxslərin siyahısı (əlavə olaraq şahid, ekspert və digər şəxslərin adı, soyadı və şəxsiyyəti

haqqında məlumatlar), proses zamanı verilən bəyanatlar, suallar və cavabların məzmunu, Palata və ya onun Sədri tərəfindən çıxarılan hər hansı bir qərarın məzmunu, əgər məhkəmədə ingilis və fransız dilindən başqa dil istifadə olunubsa onun tərcümə edilmiş variantı əlavə olunur. Mahiyyətini dəyişməmək şərti ilə dəyişikliklər edilməsi üçün son variant hər iki tərəfə göndərilir və sonda Katib və Sədr tərəfindən imzalanır. Dinləmə bitdikdən sonra qapalı iclasla həll edilməsi tələb olunan məsələlər müzakirə olunur və tez həllinə ehtiyac olan məsələlər səs verməyə qoyulur. İkinci iclasda qərarın mətni üzərində səs vermə keçirilir. Heç bir hakim bitərəf qala bilməz.

Əgər ərizəçi xərcləri qarşılaya bilmirsə, bu zaman Məhkəmə hüquqi yardım barədə qərar çıxarır. Bunun üçün ərizəçi müvafiq xərcləri və bütövlüklə və ya müəyyən hissəsini ödəməyə kifayət qədər vasitəsi olmaqla, öz gəlirlərini göstərəcək müvafiq orqanlar tərəfindən təsdiqlənmiş sənədlərlə məhkəməyə müraciət etməlidir. Bəzi hallarda isə vəkilin xidmət haqqı, açıq dinləmələrdə iştirak haqqı məhkəmə xərclərinə daxil edilir, sonradan cavabdeh-dövlət tərəfindən ödənilir.

Böyük Palatada işlərə baxılarkən burada 17 hakim iştirak edir və cavabdeh-dövlətin hakimi ex-officio üzv sayılır. Böyük Palatada əsasən dövlətlərarası işlərə baxılsa da, fərdi şikayətlərdə yer verilir. Əgər Məhkəmənin əvvəl çıxardığı qərar Böyük Palatanın indi çıxarmaq istədiyi qərara zidd olarsa və ya Konvensiyanın və ya ona dair protokolların şərhini barədə ciddi məsələyə toxunursa, bu zaman Palata öz qərarını çıxarana qədər istənilən vaxt Böyük Palatanın xeyrinə yurisdikasından imtina edə bilər. Belə hallarda iş Böyük Palatanın yurisdiksiyasının xeyrinə ləğv olunması və ya tərəfin tələbi ilə işə Böyük Palatada baxılır. Palatanın qərar çıxarmasından sonrakı üç ay ərzində, iş üzrə istənilən tərəf, müstəsna hallarda, işin baxılmaq üçün Böyük Palataya verilməsi barədə ərizə verə bilər. Əgər iş Konvensiyanın və ya ona dair Protokolların müddələrinin şərhini və ya tətbiqinə dair ciddi məsələ və ya ümumi xarakterli digər ciddi məsələ qaldırırsa, Böyük Palatanın beş hakimdən ibarət Komitəsi ərizəni qəbul edir. Konvensiyanın 44-cü maddəsinə əsasən Böyük Palatanın qərarı qətidir. Əgər ərizəçiyə təmənnəsiz hüquqi yardım göstərilməmişdirsə, bu zaman iş Böyük Palatada baxılarkən də davam edir.

References

1. Carla Ferstman, Alice Edwards. Human Security and Non-Citizens: Law, Policy and International Affairs, s.10 (1st edn., Cambridge University Press, New York 2010);
2. Zaur Əliyev. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, s.25 (Hüquq Ədəbiyyatı nəşriyyatı, Bakı 2010);
3. Roland Paris. Human Security and Paradigm Shift or Hot Air? S.93 (Quarterly Journal: International Security, vol. 26. no. 2, Colorado 2001);
4. Əmir Əliyev. İnsan Hüquqları, s.351 (Hüquq Ədəbiyyatı nəşriyyatı, Bakı 2013);
5. Mithəd Qəfərov, Hikmət Eyvazov. Hüquq-Mühafizə Orqanları s.141 (Hüquq Ədəbiyyatı nəşriyyatı, Bakı 2012);
6. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında Avropa Konvensiyası və 1, 4, 6, və 7 sayılı Protokollar, s. 15 (Avropa Şurası nəşriyyatı, 2010, 11 və 14 sayılı Protokollara müvafiq olaraq dəyişdirilmiş);
7. Zaur Əliyev. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, s.126 (Qanun nəşriyyatı, Bakı 2010);
8. Zaur Əliyev. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, s.151 (Hüquq Ədəbiyyatı nəşriyyatı, Bakı 2010);
9. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında Avropa Konvensiyası və 1, 4, 6, və 7 sayılı Protokollar, s. 17 (Avropa Şurası nəşriyyatı, 2010, 11 və 14 sayılı Protokollara müvafiq olaraq dəyişdirilmiş);